

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
INSTITUTE OF HISTORY OF UKRAINE

CAPIENS MODERNUS

Studies in
Honor of
Oleksandr Reient

Kyiv 2024

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

CAPIENS MODERNUS

Студії та матеріали
на пошану
Олександра Реєнта

Київ 2024

УДК 94(477)(082.2)

*Затверджено до друку вченою радою
Інституту історії України НАН України
(протокол № 5 від 13 червня 2024 р.)*

Упорядники:

Дмитрій НІКОЛАЙЧУК, Валентина ШЕВЧЕНКО

Capiens modernus. Студії та матеріали на пошану Олександра Реєнта / упоряд. Николайчук Дмитрій, Шевченко Валентина. Київ : Інститут історії України Національної академії наук України, 2024. 640 с.

ISBN 978-617-14-0264-5

До збірника на пошану знаного українського історика, члена-кореспондента Національної академії наук України Олександра Реєнта увійшли матеріали про його родовід, життєвий шлях, зростання та здобутки на ниві студіювання історії України і розвитку краєзнавства. Наукові статті, що увійшли до видання, охоплюють різноманітні сфери фахового зацікавлення Ювіляра і написані його друзями, колегами та учнями.

Для науковців, викладачів, студентів, краєзнавців, усіх, хто вивчає історію України.

УДК 94(477)(082.2)

ISBN 978-617-14-0264-5

© Автори статей, 2024
© Інститут історії України Національної академії наук України, 2024

Ігор КОЛЯДА
Ігор ІЛЬНИЦЬКИЙ

**«ПАНИЧ, ХОХОЛ, ГЕТЬМАНСЬКИЙ
НАЩАДОК... ЗАЛИШИВ КУПУ ВІРШІВ,
НАПИСАНИХ РОСІЙСЬКОЮ, АЛЕ
ПРОСЯКНУТИХ УКРАЇНСЬКИМ ДУХОМ»:
ПОЕТ-АКМЕЇСТ І РЕВОЛЮЦІОНЕР-ІДЕАЛІСТ
ВОЛОДИМИР НАРБУТ. ШТРИХИ
ДО КОНТРОВЕРСІЙНОГО ПОРТРЕТУ**

Україна подарувала світу велику кількість митців, письменників та науковців, доля до яких не завжди була прихильно, потрібно було пройти важкий тернистий шлях, який у майбутньому відкривав їм дорогу до слави. Кожна біографія видатного діяча, розповідає нам про всі етапи становлення, починаючи від народження. Родина є не менш важливим аспектом у біографії, адже часто, саме батьки або рідні, наставили на правильний шлях майбутню знаменитість. Велика рідкість, коли в родині народжується одразу два славетних діяча, при чому працюють вони в різних творчих інституціях, а ще рідше зустрічається в таких родинях передання творчої спадщини від батька до сина. Саме тому, значний науковий інтерес науковців, становить життя та творчість відомої в Україні та поза її межами родини Нарбутів. Георгій Нарбут видатний український художник, ілюстратор, автор герба та грошових банкнот Української держави. Молодший брат Володимир Нарбут скандальний поет акмеїст Срібного віку, який також був активним ставлеником більшовицького режиму. Син Георгія Данило Нарбут видатний український художник, український націоналіст, що перебував у радянських концтаборах та славетний син України. Георгій Нарбут називав себе нащадком гетьманського роду і його син Данило всіляко його в цьому наслідував. Володимир Нарбут – прихильник російської культури, більшовицького режиму, лише із часом буде розуміти, що обрав зовсім не ту стежку життя. Його сповідь та каяття про діяльність на користь більшовицької системи, на жаль, не врятує життя. Осмислення перипетій життєвої долі інтелектуала, непересічної особистості В. Нарбута, генетичний код якого мав стати оберегом у виборі життєвих орієнтирів та ціннісних ідеалів, є важливим та актуальним для сучасної генерації українців, які виборюючи право на незалежність України в умовах російсько-української війни (2014–2024 рр.) творять нову аристократію української нації – тих велетів духу, що не схиблять і не зрадять свого народу, а стають його справжніми поведирями у вирі карколомних подій сучасної світової історії.

Володимир Нарбут видатний поет доби Срібного віку, молодший брат Георгія Нарбута. Народився майбутній поет 14 (2) квітня 1888 р. на хуторі Нарбутівка

Глухівського повіту Чернігівської губернії в сім'ї дрібного поміщика збіднілого литовського шляхетського роду¹.

У радянський період Нарбутівка (с. Червоне Глухівського району Сумської обл.) входила до складу Первомайської сільської ради Глухівського району. Нині належить до Березівської територіальної громади. Нарбути дали цій землі своє ім'я, земля обдарувала їх великими талантами. Георгій, Володимир, Данило Нарбути – творчість кожного неможливо уявити без зв'язку з Нарбутівкою, Глухівщиною, Україною. Інтерес до їхньої творчої спадщини зростає і в Україні, і за кордоном дуже активно.

Стародавній рід Нарбутів походить із представників шляхетського роду з Литви, як зазначає Ф. Ернст, він бере свій початок в Україні з XV ст.²

Прізвище литовського походження, за різними версіями означає «будівельник» чи «сім'янин». Родовий герб Нарбутів – «труба»³.

Описуючи свого власного герба Г. Нарбут вказав: «Мазепинець полку Чернігівського Глухівської сотні, старшинський син і гербів та емблем живописець». Герб із підковою і трьома мисливськими ріжками, намальований Г. Нарбутом, багато хто з дослідників вважав «вигадкою» художника, даниною тогочасній моді на європейські герби. Те, що герб був аж ніяк не вигадкою, вдалося встановити завдяки тому, що черкаський художник Микола Теліженко зберіг у пам'яті те, як його називав син митця, художник Данило Нарбут. Так, художник Данило Нарбут, який до самої смерті жив у Черкасах – називав цей герб «Тромби». «Тромби» – це давній шляхетський герб, до якого в часи Речі Посполитої належало 188 родів, у тім числі – князівський рід Нарбутів. Назва герба перекладається з польської як труби й походить від зображення трьох ріжків-труб, у які сурмили мисливці під час полювання. Згідно з легендою, якимось, коли великий князь литовський Гедимін був на полюванні, ріжки його мисливців пробудили від сну малу дитину, яка спала в лісі в гнізді орла. Прокинувшись, хлопчик заплакав – так князь знайшов його й забрав до свого замку. Хлопчик з орлиного гнізда, якого назвали Ліздзейка, згодом став верховним жерцем із надзвичайними здібностями... Мисливські ріжки в гербі «Тромби» розташовані у вигляді трискеля – символу сонця, бігу часу й рівноваги з природою. У гербі «Тромби» трискель набув промальовування саме у вигляді мисливських ріжків і після Городельської унії 1413 р. серед інших гербів був закріпленний за представниками литовсько-руської (української) шляхти. У гербі Нарбутів ці труби – срібні в чорному полі. Над щитом – шолом, увінчаний княжою короною. У гербі «Мазепинця полку чернігівського...» бачимо лише одну відмінну від середньовічного герба деталь: на ньому вже немає руки з підковою – ця підкова розташована на чорному плюмажі⁴.

¹ Чигриниць Е. Родина Нарбутів: україно-російський культурно-історичний вимір. *Історія в школі*. 2015. № 7/8. С. 14.

² Ернст Ф. Георгій Нарбут. Життя і творчість. *Георгій Нарбут. Посмертна виставка творів*. Харків, 1926. С. 11.

³ Там само. С. 36.

⁴ Кравець Н. Черкаський художник зберіг «ключ» до розгадки походження герба Георгія Нарбути. *Про все*. URL: <https://provce.ck.ua/cherkaskyj-hudozhnyk-zberih-klyuch-do-rozhadky-pohodzhennya-herba-heorhiya-narbuta/>

Прапрапрадід Мусій Нарбут у 1678 р., як дослідив С. Білокінь, одержав землю в Глухівській сотні. За мазепинських часів, зауважує С. Білокінь був відомий один із пращурів – Роман Нарбут¹.

Дід Георгія Іванова Яків Нарбут був дрібним поміщиком. Батько видатного художника Іван Якович так само як і його батько був помічником повітового начальника, закінчив фізико-математичний факультет Київського університету святого Володимира².

Мати Георгія Нарбута Неоніла Миколаївна (з роду Махнович) була дочкою священника, рано осиротівши, 1881 р. вийшла заміж за Івана Яковича Нарбута³. Подружжя Івана та Неоніли Нарбутів зростило семеро дітей: двох доньок і п'ятеро синів⁴. У родині Нарбутів діти виховувались у типових для української родини християнських чеснотах: мати – донька священника. Початкову освіту Володимир Нарбут разом зі своїми братами та сестрами отримував удома⁵. «Родина наша була досить великою... я мав сестер та братів. Тато наш, дрібний поміщик із середнім достатком, практично справами родини не цікавився, особливо вихованням дітей. Нашим дошкільним вихованням переймалася мама та вчитель із сусіднього села Яновки – Г. Сальников», – згодом згадував Г. Нарбут⁶.

Володимир Іванович від самого дитинства мав низку фізичних вад. Серед яких: заїкання (було наслідком невдалого жарту з боку батька, який налякав сина, коли той саджав квіти, підійшовши до нього ззаду), кульгання (як наслідок перенесеної в дитинстві операції на правій нозі та видалення п'яти у 18-річному віці), відсутність кисті лівої руки (унаслідок поранення під час збройного нападу на оселю родини у 1918 р.), знівечене обличчя (через віспу)⁷. Це не могло, на нашу думку, не вплинути на особистість Володимира, риси його характеру й багато в чому пояснюють перипетії його подальшого життя.

Зі своїм старшим братом Георгієм у Володимира була різниця два роки, саме тому все дитинство брати проводили разом.

З раннього дитинства Володимир Нарбут захопився поезією. Часто, ховаючись від свого батька на горищі будинку, Володимир Нарбут потайки писав вірші, які, на жаль, не збереглися до нашого часу.

1896 року разом із братом Георгієм Володимир розпочав навчання в Глухівській гімназії. Директором чоловічої гімназії з 1875 по 1907 роки був дійсний статський радник Михайло Лазаренко (1852–?), кандидат історико-філологічного факультету Університету св. Володимира. Усіх менших синів батько віддавав... в один клас, ну, щоб кмітливий Володя встигав краще й допомагав Георгію. Грошей Іван Якович Нарбут на освіту синів не тринькав, тож Володимир трудився домашнім

¹ Білокінь С. І. Літопис життя й творчості Георгія Нарбута. *Сіверщина в історії України*. 2010. Вип. 3. С. 264.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Чигринець Є. Родина Нарбутів... С. 14.

⁶ Воспоминания Нарбута. *Воспитанникам Глуховский гимназий посвящается*. URL: <https://glukhov-gymnasien.com/welcome?id=103>.

⁷ Чигринець Є. Родина Нарбутів... С. 14.

вчителем математики, навчаючи дітей відомого глухівського і воронезького ветеринара Івана Леонтійовича Лесенка. Губернський Вороніж стояв осьо поряд¹.

Глухівську гімназію В. Нарбут закінчив на відмінно одночасно з братом Георгієм².

І хоча брати Нарбути, Володимир та Георгій вирости в українській провінції та були захоплені рідною культурою, але одночасно захоплювалися і російською літературою. І тому, після завершення навчання в Глухові, на початку серпня 1906 р., вступили до Петербурзького університету, відразу ж поринувши в культурно-мистецьке життя столиці імперії Романових³.

Спочатку випускник – відмінник Глухівської чоловічої гімназії Володимир Нарбут вступив на математичний факультет. Однак невдовзі студент перевівся: спочатку – на історико-філологічний, а потім – на факультет східних мов. Юнаком він був непосидючим за кількох причин, навіть не тому, що мав славу розумника. Від самої юності Володимир Нарбут заїкався та був кульгавим; свого часу підліткові ампутували... п'яту⁴.

Володимир Нарбут відвідував університетський «Гурток молодих», навіть став активістом. Перші свої вірші В. Нарбут опублікував навесні 1908 р. в Петербурзі. Окрім поезії Нарбут також писав критичні статті в різні журнали. У періодиці починають з'являтися його вірші, оповідання, нариси. Нариси, до речі, – етнографічні: «Сырныи дни на Украине», «В Великом посту», «Малороссийские святки», нарис про Соловки, написаний під враженням усних оповідань і нарисів із натури російського художника, учасника об'єднання «Мир искусства» Івана Яковича Білібіна (1876–1942)⁵.

У 1910 р. петербурзьке видавництво «Дракон» видало його дебютну збірку «Володимир Нарбут. Вірші. Книга 1». Як на той час, видання доволі грубе – 77 віршів зразка 1909 р. На обкладинці й титулі – той самий орнамент у колі. Якщо придивитись уважніше, проявляється вогняний дракон, якого намалював старший брат Георгій. На звороті багатообіцяльний напис – «Рік перший творчості»⁶.

Хоча спочатку творчість В. Нарбута не привертала увагу літературних критиків, проте вихід першої поетичної збірки «Вірші» (1910 р.), до якої увійшли поезії написані на Глухівщині, у родовому маєтку, під час літніх канікул, викликав неабиякий інтерес до його неординарної поезії⁷.

1911 г. Володимир Нарбут уже керував відділом поезії студентського журналу «Gaudeamus». У тому, що щотижневе видання протрималося майже рік, було чимало бурхливої енергії саме українця. Ніхто не погодився, навіть видавець, а українець набрався сміливості та на Різдво 1910 р. пішов до Олександра Блока (1880–1921) просити грошей на видання. І сталося диво дивне: метр не те що

¹ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2680159-volodimir-narbut-potoplena-rima.html>

² Чигринець Є. Родина Нарбутів... С. 15.

³ Там само.

⁴ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

витури в у три шиї студента, а гречно прийняв у помешканні на Галерній вулиці, вислухав – посприяв чим міг та дав купу безцінних порад. У тому була величезна заслуга та щоденна копітка робота редактора В. Нарбута, що все-таки з'явилося 11 чисел «Gaudeamus» (тираж 5–8 тис.) на крейдованому папері, а передплатники в студентському часописі побачили переклади Олександра Блока, новітні вірші відомих авторів, що уособлювали поезію весни 1911 р. – від Валерія Брюсова та В'ячеслава Іванова до Максиміліана Волошина й Георгія Чулкова. Саме студентський «Gaudeamus» відкрив широкому читачеві одеситку Ганну Горенко, котра згодом перетворилася на... Анну Ахматову – перші публікації поетки послідовно друкувались у трьох номерах¹.

Восени 1911 р. активний учасник літературного життя Санкт-Петербурга, українець Володимир Нарбут природно став одним із засновників товариства поетів-акмеїстів «Цех молодих» – поетичного об'єднання, засновниками якого були Миколай Гумільов та Сергій Городецький. В об'єднання входили, зокрема, Осип Мандельштам, одеситка Анна Ахматова, Олексій Толстой та інші².

Співпрацюючи в «Цеху молодих» і в журналі «Gaudeamus», В. Нарбут увійшов у коло молодих письменників-модерністів, які готували так званий бунт проти старшого покоління символістів³.

Загалом коло поетичних публікацій Володимира Нарбута на початковому етапі творчого шляху обмежений цілком певною тематикою, як зазначає радянський прозаїк та драматург Ю. Олеша, за межі якої молодий поет не виходить. Серед гуртківців виникає ідея видавати власний журнал. Цей задум, на думку письменника В. Катаєва, дозволив Володимир Нарбуту вперше спробувати свої сили на видавничому поприщі. Журнал мав на меті публікувати кращі зразки літературної творчості, залучивши до співпраці відомих поетів та літераторів. Тому необхідно було підібрати відповідний склад редакції, встановити контакти з авторами, творчість яких відповідала ідейно естетичній установці видання, домовитися з ними про співпрацю в журналі. Цю місію на себе взяв Володимир Нарбут⁴.

Період з 1909 по 1911 рр. дослідники називають початковим етапом у творчості Володимира Нарбута, коли поет-початківець заявив про себе як про оригінального митця⁵.

У 1911 р. Володимир Нарбут уже поет – акмеїст. Акмеїзм був своєрідною реакцією на поширений тоді символізм, спробою перевершити та подолати його. На протигагу символістам, які у своїй творчості намагалися прорватися в містичне потойбіччя, сповнене абстракцій, акмеїсти наголошували на необхідності сприймати світ в усіх його проявах: прекрасних та потворних, де матеріальне не є абсолютним злом та протигагою символічному. Поезія акмеїстів вирізнялася

¹ Там само.

² Чигринець Є. Родина Нарбутів... С. 16.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

крайнім індивідуалізмом та волюнтаризмом. Мистецтво розглядалося ними, як ключ до якісного перетворення людської природи¹.

У 1912 р. збірка Нарбута «Аллилуа» викликала справжній скандал. В. Нарбута звинуватили в богохульстві, тираж було знищено. Незаперечний лідер духовно потужної генерації поетів Срібного віку М. Гумільов так оцінив самобутні вірші В. Нарбута: «Непогане враження справляє книга Нарбута. Вона яскрава. У ній є технічні прийоми, які залучають читача (хоча є і такі, які розхолоджують), є влучні характеристики (хоч є і фальшиві), є інтимність (іноді й ламання)». Пізніше в одній зі своїх статей він напише про поезію В. Нарбута того часу два вичерпних слова: «Реалізм, який галюцінує!»².

Авторові поетичної збірки світила ст. 1001 царського Уложення законів «за порнографію», а книга підлягала «спаленню як блюзнірська за рішенням Святейшого Синоду». Прагнучи уникнути покарання В. Нарбут, за допомоги Миколи Гумільова, вирушив до Абіссинії (Ефіопія), де провів декілька місяців з 1912 по 1913 рік і повернувся лише після амністії, оголошеної у зв'язку зі святкуванням 300-ліття династії Романових³.

Після амністії молодий українець повернувся до Росії, де активно долучився до культурного життя: видавав і редагував «Новый журнал для всех», що належав Анні Карлівні Боане (1869–1939), матері знайомої поетеси Тетяни Кладо (1889–1972). Багатьом читачам запам'яталися його вдумливі статті та рецензії про творчість Миколи Гумільова, Сергія Городецького, Миколи Клюєва, Марини Цветаєвої, Осипа Мандельштама, у яких автор послідовно обстоював... ідеї акмеїзму. У 1913 р. Володимир Нарбут видав мініатюрну, але максимально зухвалу книжечку «Любов і любов», що складалася з... двох віршів: «Дурной» (пізніше названа – «Порченый») і «Вдовець». Поетичний метод і тропну систему, започатковану в скандальній «Аллилуа», – було граціозно продовжено⁴.

Отже, етап становлення особистості Володимира Нарбута пов'язаний із родинним вихованням та навчанням на Глухівщині, роками навчання в Петербурзькому університеті та творчими пошуками і здобутками в петербурзький період життя. У ці роки В. Нарбут заявив про себе як про оригінальну, неординарну особистість, яка прагне до самореалізації та самоутвердження, ідейне оточення якого становили представники радикально налаштованої інтелігенції, що прагнули духовного оновлення тогочасного російського суспільства. В останній чверті ХІХ ст., коли народився В. Нарбут, світ гоголівської України ще пішов у небуття. Тому у творчості В. Нарбута в усі періоди творчості присутня тема України. Так, одними з перших його творчих доробок стали етнографічні нариси. Проте, він так і не став українським поетом. Його поезії це химерне поєднання російських та українських слів, чернігово-сіверських діалектизмів. Український аспект у творчості В. Нарбута – це не тільки українська лексика. Він став російським поетом та трибуном більшовизму.

¹ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

² Там само.

³ Чигринець Є. Родина Нарбутів... С. 16.

⁴ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

«Панич, хохол, гетьманський нащадок, ослабла парость могутніх і жорстоких людей, він залишив купу віршів, написаних російською, але просякнутих українським духом», – писала про В. Нарбута Надія Мандельштам, вдова Осипа Мандельштама.

З огляду на жахливу фінансову скруту, в 1913 р. 25-річному Володимирі Нарбуту довелося повернутися в Україну, до рідного Глухова. 1914 р. він покликав заміж Неоліну Іванівну Лесенку, – доньку глухівського і воронезького ветеринара Івана Леонтійовича Лесенки. Бо гарно дівчину він свого часу вивчив. У 1915 р. подружжя нажило сина Романа. Хоча в одному з листів до колишнього побратима по акмеїзму, поета Михайла Зенкевича, українець і скаржився, що відтепер його муза – «великий сплюх», писати вірші Володимир Нарбут не полишав. Інтимна лірика воєнних років пашіла тими ж дивними сповідями, нетрадиційними за грубістю, та вражаючими за інтенсивністю¹.

На Глухівщині В. Нарбута захоплює вир Української революції 1917–1921 рр., як і його брата Георгія. Але шляхи й долі братів у епоху революційних змін, що охопили терени Російської імперії склалися кардинально по-різному. Уникнувши в роки Першої світової війни мобілізації у зв'язку зі своєю кульгавістю, В. Нарбут стає активним учасником революційних подій. Спочатку лівий есер, а потім і більшовик, він стає активним діячем Глухівської ради робітничих і солдатських депутатів.

В Україні вир революції не скидався на позиційну шахову боротьбу: ліворуч – червоні, а праворуч – білі. Тут боролися за владу: більшовики, есери, німці, денікінці, Центральна Рада, поляки, Антанта, Директорія, селянські отамани, махновці, звичайні волоцюги та грабіжники. «На хутір Хохлівка, де велика родина Нарбутів зустрічала Новий рік, увірвалася банда анархістів і вчинила розправу. Батько мого дідуся, Іван Якович Нарбут встиг, переказували рідні, виплигнути у вікно, а його дружина Неоліна Миколаївна із дворічним онуком Романом сховалася попід столом. Решту присутніх люті нападники просто пошматували. Зарубали брата Сергія та багацько інших мешканців Хохлівки. Зраненого Володимира Івановича анархісти вважали вбитим, бо разом з іншими мерцями звалили в хліву. Саме гній не дав замерзнути важко пораненому, а наступного дня дідуся знайшла його дружина, Неоліна Іванівна, ледь живого поклала на візок, завалила мотлохом і привезла до лікарні. У дідуся була прострелена кисть лівиці, а на тілі – кілька багнетових ран, зокрема і під серцем. Уже почалася гангрена, тож ампутації було не уникнути», – згадувала Тетяна Романівна Нарбут, онука В. Нарбута. Це ще Володимир Нарбуту поталанило, бо його молодший брат унаслідок того ж нальоту на хутір Хохлівка Чернігівської губернії загинув².

У період з 1918 р. до серпня 1919-го року В. Нарбут активно співпрацює з редакціями журналів «Зори», «Красный офицер», «Солнце труда». Під час перебування в Ростові-на-Дону він був заарештований противниками більшовиків – білогвардійцями. Під час жорстокого допиту він, щоб врятувати життя, змушений був підписати відмову із зобов'язанням у подальшому припинити будь-яку

¹ Там само.

² Там само.

політичну діяльність. Після звільнення з в'язниці він усе ж таки продовжує свою співпрацю з більшовиками, офіційно вступивши до лав РКП (б)¹.

У 1920 році його відряджено до Одеси, де очолив Одеське відділення «ЮгРОСТА» та видає журнали «Лава» та «Облава». У повісті буремних спогадів «Алмазний мій вінець» (1978) Валентин Катаєв (1897–1986) змалював вражаючий тогочасний портрет В. Нарбута, де знаного поета – акмеїста виведено під ім'ям кульгавий (колченогий): «Із відрубаною кистю лівої руки, культьяпку якої він ретельно ховав у глибинах порожнього рукава, із перебитим під час Громадянської війни колінним суглобом, що робило судомну ходу дивним похитуванням, дещо заїкуватий від контузії, високий, навіть кістлявий, із наголо поголеною головою хунхуза, у величезній кудлатій папасі, схожий на чорну хризантему, чимось він нагадував чи то смертельно пораненого гладіатора, чи то занепалого ангела з прекрасним демонічним обличчям...»².

В. Нарбут залучає до співпраці у відділенні представників талановитої творчої молоді (Ісаака Бабеля, Едуарда Багрицького, Юрія Олешу, Валентина Катаєва, Михайла Кольцова, Іллю Ільфа, Віру Інбер).

Ось як описував той час Багрицький (подаємо мовою оригіналу, щоб зберегти колорит тексту): «Провинциальная РОСТА. Стенки увешены плакатами. Сверхъестественные красноармейцы, протыкающие шарообразных буржуев у смокингах и цилиндрах. Художники в сияющих всеми цветами радуги блузах. Два поэта: один в обмотках, другой у кавалерийских сапогах, в обеих на головах фески»³.

Уся картина була списана з натури. Один із поетів – співробітник ЮгРОСТА В. Катаєв. А турецьку феску він одержав в умовах «воєнного комунізму» за ордером замість шапки. Тоді ж його «екіпірували» французькою шинелею і сандалями на дерев'яній підошві, які гострі на язик співробітники-одесити назвали «стукалками». «ЮгРОСТА» було установою, яка поєднувала в собі й телеграфне агентство, й агітаційно-пропагандистську службу, клуб і театр, усні і стінні газети. У віданні «ЮгРОСТА», зазначав той же В. Катаєв, були, навіть, агітпоїзди, агітпароплави та агітлітаки⁴.

Володимир Нарбут, як людина бурхливої творчої енергії, вважався дієвим покровителем, захисником та добродійником усіх молодих одеситів: Едуард Багрицький (1895–1934), Валентин Катаєв (1897–1986), Ілля Ільф (1897–1937), Юрій Олеша (1899–1966) та ін. Не дарма у своїх спогадах «Алмазний мій вінець» Валентин Катаєв (1897–1986) із щирою вдячністю написав про українського поета, який у повісті проходив анонімно, під ім'ям кульгавий (колченогий): «Його поезія, в основному, здавалася грубо матеріальною, предметною, підкреслено кострубатою, немусичною, часом – навіть недорікуватою. Але він примудрявся складати рядки шестистопного ямба без цензури, так що тонічний вірш перетворювався

¹ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

² Там само.

³ Михайлов А., Сорока М. Як Володимир Нарбут започаткував РАТАУ та як він загинув. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2509749-ak-volodimir-narbut-zapocat-kuvav-ratau-ta-ak-vin-zagininu.html>

⁴ Там само.

в архаїчну силабіку Кантеміра. Але зате його картини були написані не хирлявою аквареллю, а густою рембрандтівською олією»¹.

За спогадами Надії Мандельштам, дружини визначного поета Осипа Мандельштама, «саме з рук Нарбута одеські письменники їли свій хліб»².

Невдовзі Володимир Нарбут переїздить до столиці тогочасної України – Харкова, де взяв активну участь у створенні та налагодженню організації діяльності українського інформагентства – майбутнього РАТАУ³.

На засіданні Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад (ВУЦВК) 21 квітня 1921 року В. Нарбут виступив із ґрунтовною доповіддю про його бачення того, яким має бути українське інформагентство. Цей день і вважається датою створення РАТАУ⁴.

З ініціативи В. Нарбута на засіданні ВУЦВК від 25 червня 1921 р. було ухвалено рішення організувати Московське відділення РАТАУ для закріплення надійного інформаційного мосту Україна – Росія. На цей корпункт покладалося завдання «передачі української інформації в Р. С. Ф.С.Р. и передача російської інформації в Україну»⁵.

З 1922 року до 1927 року він працював на керівних посадах у відділі преси ЦК ВКП(б) (Москва), очолював редакції ряду журналів та одне з найбільших радянських видавництв «Земля и фабрика», очільник ВАПП⁶.

У ці ж роки редагував журнали «30 дней», «Всемирный следопыт», «Вокруг света», був головою правління видавництва «Земля и фабрика». Унікальною була його роль у публікації романів Іллі Ільфа і Євгена Петрова «Дванадцять стульев» і «Золотой телёнок», які дотепно відобразили радянське життя в період НЕПу⁷.

Отже, другим етапом життя та діяльності В. Нарбута є його активна співпраця з більшовиками та організаторська діяльність у радянських органах та організаціях. Якщо перший етап життя ми визначаємо як пошук духовних орієнтирів та ціннісних орієнтацій, то період з 1917 по 1928 р. – це період політичних кульбтів у житті та долі В. Нарбута.

Останній період життя В. Нарбута вирізняється своєю трагічністю. Він, як сотні, а то й тисячі представників прогресивної дореволюційної інтелігенції, що були ідейними натхненниками революції в імперії Романових, що прагнули оновлення суспільства на нових духовних засадах, став жертвою цієї Революції, яка справедливо було підмічено одним із лідерів Великої Французької революції, «що будь яка революція пожирає своїх дітей». Унаслідок внутрішньо ідейного протистояння і внутрішньо літературної боротьби (конфлікт з О. Воронським) та внутрішньо партійної боротьби (протистояння між прихильниками Й. Сталіна й лівою опозицією та Л. Троцьким), політики репресій, що була розгорнута Й. Сталіним проти будь-якої опозиції, В. Нарбута в 1928 р. було виключено з лав ВКП (б) як

¹ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

² Михайлов А., Сорока М. Як Володимир Нарбут започаткував РАТАУ...

³ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

⁴ Михайлов А., Сорока М. Як Володимир Нарбут започаткував РАТАУ...

⁵ Там само.

⁶ Чигринець Є. Родина Нарбутів... С. 17.

⁷ Михайлов А., Сорока М. Як Володимир Нарбут започаткував РАТАУ...

зазначено в «Літературній енциклопедії» (1934 р.) – «за приховування ряду обставин, пов'язаних із його перебуванням на півдні під час білогвардійської окупації»: влітку 1919 р. В. Нарбут був заарештований контррозвідкою білих у Ростові й під загрозою смерті підписав відмову від продовження більшовицької діяльності»¹. У 1936 р. він був арештований за звинуваченням (так посміялася історія) у приналежності до групи «українських націоналістів – літературних працівників», яка нібито займалася антирадянською агітацією. 1937 р. його було засуджено до п'яти років позбавлення волі за статтею 58 КК СРСР (пункт контрреволюційна діяльність)².

З ув'язнення В. Нарбут писав дружині: «Послани мені випробування переносу твердо, героїчно, – буду працювати, як лев. Я доведу, що я не контрреволюціонер, ніколи ним не був і не буду – ні за яких обставин»³. Уже в Магадані, куди він потрапив через місяць, він ще сподівається (і в цьому була трагедія сотень тисяч таких як В. Нарбут ідейних творців революції) переспорити свою долю: «... як мені хочеться показати себе на роботі, бути стахановцем, завжди першим, що не боїться ніяких труднощів! А адже я можу, можу вигукнути: “Дайте мені важіль, і я переверну земну кулю!”». У середині грудня В. Нарбут був відправлений із Магадана на «Стан Оротукан» – це близько чотирьохсот кілометрів від узбережжя. Потім, після недовгого тут перебування, – пішки через перевал на «Ключ Похмурий». «Після переходу пішки через гірський перевал (коли я йшов з Оротукан на Похмурий) я отримав розтягнення жил у лівій, хворій нозі. Лежав, не міг ходити майже півмісяця. Потім на мене напала цинга (скорбут). Ліва й частково права нога вкрилися гнійними виразками, їх було 12. Зараз справа йде на поправку. Виразок залишилося вже 4. Я лікувався (і лікуюся), мамочко, дуже старанно, пам'ятаючи дану тобі обіцянку. Я дуже стійко переносив і переносу хвороби», – з останнього листа дружині⁴.

На «Похмуро» В. Нарбут пробув близько двох із половиною місяців. Працював рахівником, нічним сторожем, асенізатором. Наприкінці лютого – на початку березня 1938 р. В. Нарбут разом із такими ж, як він, інвалідами був оглянутий медичною комісією і етапований у Магадан, у той самий карперпункт № 2. Тут проти нього 2 квітня 1938 р. було порушено нову кримінальну справу. Як пише у своїх спогадах Надія Мандельштам, вдова Осипа Мандельштама, точних відомостей про його смерть немає, є тільки розповідь якогось Казарновського: «Про нього говорять, що в пересильному [таборі] він був асенізатором, тобто чистив вигрібні ями, і загинув з іншими інвалідами на підірваній баржі. Баржу висадили, щоб звільнити табір від інвалідів. Для розвантаження...». Офіційна дата смерті Нарбута – 15 листопада 1944 р., є сфальсифікованою. «Дата у свідоцтві про смерть, виданому загсом, теж нічого не доводить, – пише Надія Мандельштам. – Дати проставлялися абсолютно довільно, і часто мільйони смертей свідомо відносилися до одного періоду, наприклад, до військового. Для статистики виявилось зручним,

¹ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

² Чигринець Є. Родина Нарбутів... С. 17.

³ Рудяченко О. Володимир Нарбут. Потоплена рима.

⁴ Там само.

щоб табірні смерті злилися з військовими...». Очевидці відносять смерть Володимира Нарбута в крижаних хвилях моря Охотського до весни 1938 р. Реабілітовано В. Нарбута було в роки хрущовської відлиги 1956 р.¹

Отже, у житті Володимира Нарбута ми виділяємо такі етапи: *етап становлення особистості майбутнього поета та пошуку духовних орієнтирів і ціннісних орієнтацій (1888–1917 рр.)* і який припав на дитячі та юнацькі роки, початки поетичної творчості й пов'язаний із глухівським та петербурзькими періодами життя; його визначальними чинниками стали родинне виховання, гімназійні та університетські роки, входження до столичного, петербурзького літературного й мистецького бомонду. У цей період В. Нарбут вирізняється оригінальною, неординарною особистістю, яка прагнула до самореалізації та самоутвердження, ідейне оточення якого склали представники радикально налаштованої інтелігенції, що прагнули духовного оновлення тогочасного російського суспільства; *політичний етап (1917–1938 рр.)*, який характеризувався кульбітами в житті та долі В. Нарбута і відзначений, як його активною співпрацею з більшовиками, яка виявилася в організаторській діяльності в радянських органах та організаціях, так і трагічними обставинами загибелі, коли він став однією із сотень тисяч жертв сталінської «доби Великого терору».

І хоча В. Нарбут став російським поетом та трибуном більшовизму, але його контроверсійна постать від цього не менш чаруюча, велична та трагічна.

¹ Там само.